

พระพุทธเจ้ากับการเมืองการปกครอง

พระสมพล ยสชาติ^{1*}

รับบทความ: 14 กุมภาพันธ์ 2566 แก้ไขบทความ: 17 เมษายน 2566 ตอรับบทความ: 25 เมษายน 2566

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพระพุทธเจ้ากับการเมืองการปกครองในบางแง่มุม จากหลักฐานที่บันทึกไว้พบว่า ในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าก็ทรงเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมือง แต่พระองค์ทรงเข้าไปเกี่ยวข้องในฐานะที่เป็นครู เข้าไปในฐานะช่วยขจัดทุกข์ พระองค์ทรงเป็นกลางทางการเมืองหรืออยู่เหนือการเมือง เพราะฉะนั้นพระองค์จึงสามารถประกาศพระศาสนาไปได้ทุกประเทศ ทุกแว่นแคว้น ไม่เลือกว่าแว่นแคว้นนั้น ๆ จะมีการปกครองในรูปแบบใด พระพุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องกับการเมืองในแง่ของหลักคำสอน ในแง่ของการเสนอหลักการ หรือ รูปแบบการปกครองที่จะอำนวยประโยชน์สุขให้แก่ประชาชนในรัฐนั้น ๆ โดยการที่พระพุทธเจ้าทรงสอนธรรมะให้เหมาะสมกับรูปแบบการปกครองของรัฐ โดยไม่ทรงเข้าไปเกี่ยวข้องกับการบริหารหรือการปกครองภายในของรัฐแต่อย่างใด ดังนั้นศาสนากับการเมืองและสังคม จึงมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่เกิดขึ้นในทางการเมืองและสังคมย่อมจะมีผลกระทบต่อศาสนาและทำนองเดียวกันการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่เกิดขึ้นในทางศาสนากีย่อมจะมีผลกระทบต่อการเมืองและสังคมเช่นเดียวกัน

คำสำคัญ: พระพุทธเจ้า ระบอบ การเมืองการปกครอง

¹ นิสิตหลักสูตรดุสิตบัณฑิต สาขาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีการศึกษา 2565

* อีเมล: butsaad16@gmail.com

Buddha and Politics

Phra Sompon Yasachato ^{1*}

Abstract

The purpose of this article to study some aspects of the Lord Buddha and politics. From the recorded evidence, it was found that in the Buddha's time, the Lord Buddha was involved in politics. But he was involved as a teacher. Enter as a means of eliminating suffering. He is politically neutral or above politics. Therefore, he was able to preach religion to every country, every region, regardless of what form of government that region would have. Buddhism is closely related to politics in terms of doctrine. In terms of proposing a principle or a form of government that will benefit the people of that state by the Buddha teaching the Dharma that is suitable for the form of government of the state without being involved in the administration or internal government of the state in any way So religion and politics and society therefore have a close relationship Any change that takes place in politics and society will have an impact on religion, and just as any change that takes place in religion will have an impact on politics and society.

Keywords: Buddha, Regime, Politics

¹ Student of Mahachulalongkornrajavidyalaya University Chonburi Sangha College

* Email: butsaad16@gmail.com

บทนำ

ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงการเมืองไว้อย่างน่าสนใจ โดยในอัครคัมภีร์อรรถกถาชี้ให้เห็นว่ารัฐเกิดขึ้นได้อย่างไร รัฐต้องประกอบไปด้วยอะไรบ้าง ทำไมถึงต้องมีการเลือกผู้ปกครองรัฐและพระไตรปิฎกยังบอกเกี่ยวกับธรรมะสำหรับนักปกครอง (นักการเมือง) ได้แก่ จักวัตติสูตรทศพิธราชธรรม อปริหานิยธรรม และธัมมิกสูตร ซึ่งหลักธรรมของพระพุทธเจ้าไม่ว่าเรื่องใดก็ตามสามารถนำมาปรับใช้ได้ตลอดเวลา มีความทันสมัยอยู่เสมอ ไม่มีหลักธรรมข้อใดเลยที่จะเสื่อมคลายหรือหมดคุณค่าไปในตัว ศาสนาพุทธเป็นศาสนาแห่งสิทธิเสรีภาพ พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสไว้ว่าธรรมที่พระองค์ทรงค้นพบจากการตรัสรู้นั้น ไม่ได้เป็นไปเพื่อคนใดคนหนึ่งแต่เป็นไปเพื่อทุกคน และพระองค์ก็ไม่ได้บังคับให้ใครมาเชื่อในศาสนาของพระองค์ แต่ทรงเป็นผู้แนะนำชี้ทางที่ถูกต้องให้เท่านั้น ส่วนใครจะทำตามหรือไม่ย่อมมีสิทธิเสรีภาพที่จะเลือกเอง โดยก่อนที่จะเห็นด้วยหรือไม่กับคำสอนนั้น ๆ ต้องคิดพิจารณาไตร่ตรองให้รอบคอบด้วยตนเองเสียก่อน ดังคำสอนที่ปรากฏในกาลามสูตร ส่วนในเรื่องของความเสมอภาคพระพุทธเจ้าทรงเชื่อมั่นว่าทุกคนสามารถบรรลุธรรมได้ไม่ว่าเป็นชายหรือหญิง เป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ (วิระชัย ยศโสธร, 2565: 251)

การเมืองการปกครองที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา เป็นการเมืองการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์คือ ระบอบการปกครองซึ่งมีพระราชาหรือพระมหากษัตริย์ ที่มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการบริหารแคว้นแคว้น ในยุคพุทธกาลคือ ระบบราชาธิปไตยกับระบบสามัคคีธรรม ในระบบราชาธิปไตยที่มีอำนาจสมบูรณ์ โดยไม่ต้องมีสภาและมติเหมือนกับสังคมระดับเผ่าที่ใช้กันก่อนสมัยพุทธกาลที่มีอาณาเขตกว้างขวางไม่สามารถนำความคิดเห็นของเผ่ากับกลุ่มคนที่ไม่ได้นับถือพระเวทที่อยู่ในรัฐเดียวกันได้ เพราะว่า รัฐปกครองด้วยระบอบราชาธิปไตย เช่น รัฐมคธปกครองโดยพระเจ้าพิมพิสาร รัฐโกศลปกครองโดยพระเจ้าปเสนทิโกศล รัฐวัชเชยปกครองโดยพระเจ้าอุเทน และรัฐวันตีปกครองโดยพระเจ้าจันทพชโชติ ระบอบการปกครองแบบนี้เป็นคู่แข่งกัน ในการต่อสู้แย่งชิงอำนาจกับระบอบสามัคคีธรรม แต่รัฐที่ปกครองด้วยระบอบราชาธิปไตยจะมีความเข้มแข็งมากขึ้น และได้ปราบปรามรัฐที่ปกครองด้วยระบอบสามัคคีธรรมไว้ในอำนาจเกือบหมด คงเหลือแต่ รัฐวัชชี รัฐเดียวที่ยังคงเข้มแข็งอยู่ แต่หลังจากพุทธปรินิพพานไม่นาน รัฐวัชชีก็ตกอยู่ใต้อำนาจของรัฐมคธซึ่งปกครองด้วยระบอบราชาธิปไตย การที่ระบอบราชาธิปไตยมีความเข้มแข็งกว่าระบอบสามัคคีธรรม ในระบบราชาธิปไตย เป็นระบบของผู้ต้องการมีอำนาจและจะเผยแผ่อำนาจออกไป ส่วนระบบสามัคคีธรรม มุ่งจัดการปกครอง ให้ประชาชนอยู่ดีกินดี มีความผาสุกในบ้านเมือง มีระเบียบวินัยเครื่องดำรงความสามัคคี เมื่อไม่มีระเบียบวินัย เมื่อความสามัคคีหมดไป ระบอบสามัคคีธรรมหรือประชาธิปไตยแบบสมัยโบราณก็พังพินาศอินเดียในสมัยโบราณ มีการแข่งขันแย่งชิงอำนาจซึ่งกัน ประเทศที่มีอำนาจมากกว่าก็บุกรุกทำสงครามขยายดินแดน จนมาถึงยุคพุทธกาลมีแคว้น 16 แคว้น บางประเทศก็หมดอำนาจถูกยุบรวมเข้ากับแคว้นอื่นจึงเหลือประเทศที่ใหญ่อยู่ 4-5 ประเทศ อังคะ ก็เข้าไปอยู่ใต้อำนาจของมคธ กาสีก็อยู่ใต้อำนาจของแคว้นโกศล แคว้นโกศลและวัชชีเป็นแคว้นใหญ่มีอำนาจมาก แคว้นมหาอำนาจในครั้งพุทธกาล คือมคธ วัชชี โกศล วัชเชย และอวันตี แคว้นที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา คือ แคว้นมคธ วัชชี และโกศล ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

จำนวนมาก แคว้นมคธมีชื่ออยู่ยั่งยืนที่สุด ส่วนแคว้นอื่นที่ใหญ่ในสมัยพุทธกาล พอถึงยุคหลังพุทธกาลก็ค่อย ๆ หมดไป แคว้นที่มีการปกครองต่างแบบกัน คือ แคว้นมคธกับแคว้นวัชชี แคว้นมคธปกครองแบบราชาธิปไตย แคว้นวัชชีปกครองแบบสามัคคีธรรม มีชนชั้นปกครองหมุนเวียนกันขึ้นมาปกครอง แคว้นวัชชีแข่งอำนาจกับแคว้นมคธ หลังพุทธกาลแคว้นวัชชีได้เสียอำนาจแก่แคว้นมคธ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2547: 11-12)

กล่าวได้ว่าความคิดทางการเมืองแนวพุทธศาสนาเถรวาทในพระไตรปิฎกไม่มีการจัดเป็นระเบียบอย่างชัดเจน แต่แนวความคิดนี้มีปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎกในลักษณะของการสนทนาซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องการเมืองกับพระสงฆ์ในบางโอกาส เช่น ตรัสกับพระอานนตถึงการล่มสลายของเมืองปาฏลีบุตร และได้ตอบข้อสงสัยเรื่องการเมืองการปกครองที่เหล่าพระสาวกทูลถามในโอกาสต่าง ๆ บางครั้งทรงกล่าวถึงเรื่องการเมืองแก่พราหมณ์และกษัตริย์ที่มาทูลถามถึงวิธีการบริหารบ้านเมืองและทรงให้คำแนะนำตลอดจนกลยุทธ์ในแนวทางแก้ไข ดังนั้น ในบทความนี้จะได้กล่าวถึงพระพุทธเจ้ากับการเมืองการปกครองในบางแง่มุม เพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าให้กว้างขวางยิ่งขึ้นต่อไป

นิยามความหมายและขอบเขตของการเมือง

การเมืองเป็นเรื่องใกล้ตัวที่มีความเกี่ยวข้องกับทุกคน ไม่ว่าบุคคลจะเป็นผู้ปกครอง ผู้ถูกปกครอง และมีความเกี่ยวข้องกับบุคคลทุกบทบาทหน้าที่ ไม่เว้นแม้กระทั่งพระภิกษุสงฆ์ ด้วยเหตุที่การเมืองเป็นเรื่องใกล้ตัวเช่นนี้ ผู้เขียนบทความทางวิชาการนี้ จึงมีความสนใจจะศึกษาว่า การเมืองมีความหมายอย่างไรตามคัมภีร์พระพุทธศาสนา ทั้งในแง่มุมของการเมืองตามตัวอักษร ตามทัศนะของนักวิชาการ และตามนัยของพระพุทธศาสนาว่ามีความเป็นมาอย่างไร

ความหมายการเมือง

การเมืองเป็นเรื่องที่ผูกติดกับระบอบความเป็นรัฐ เป็นการจัดสรรสิ่งที่มีคุณค่าหรือทรัพยากร โดยมีอำนาจที่เป็นที่ยอมรับกันมา ทำให้เกิดการปฏิบัติตาม หรือเป็นเรื่องของการที่มีคนกลุ่มหนึ่งใช้อิทธิพลต่อคนอีกกลุ่มหนึ่ง เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่มีคุณค่าทางสังคม สิ่งที่มีคุณค่าทางสังคมในที่นี้มีได้หลายอย่าง เช่น อำนาจ ความศรัทธา นับถือ ความยุติธรรม ความนิยมชมชอบ ความอยู่ดีกินดี ความมั่งคั่ง ความรอบรู้ ทักษะ เป็นต้น บางครั้งจะถูกตีกรอบเอาไว้ว่า เป็นความสัมพันธ์ของมนุษย์ในระบอบการเมือง ซึ่งสามารถแยกออกจากความสัมพันธ์ของมนุษย์ในระบบย่อยอื่น ๆ ของสังคมได้ โดยที่ระบอบการเมืองจะมีเป้าหมายในตนเองที่แตกต่างจากระบบย่อยอื่น ๆ ของสังคม เช่น ระบบวัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจ ระบบการศึกษา (ชลธิศ อีระฐิติ, 2551)

หากพิจารณาความหมายตามตัวอักษร จะพบว่า “political” หรือ “การเมือง” หมายถึง รัฐ ประเทศ หรือชาติ ซึ่งตรงกับคำว่า “รัฐ” ในพระพุทธศาสนา และตรงกับภาษาบาลีว่า “รฏฐ” แปลว่า ประเทศ หรือแว่นแคว้น (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2535: 121) ส่วนมากแล้วในพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยมักจะใช้คำว่า

“แคว้น” มากกว่าคำว่า รัฐ แต่คำว่า “รัฐ” ก็มีใช้เหมือนกัน เช่น คำว่า “พระเจ้าพิมพิสารจอมทัมมครรัฐ” เป็นต้น นอกจากศัพท์ว่าแคว้นแล้ว ศัพท์อื่น ๆ ที่ใช้ในความหมายว่า รัฐ ที่ใช้ในพระไตรปิฎกยังมีอีกหลายคำ เช่น ชนบท ราชธานี พระนคร เมือง เป็นต้น

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้นิยามคำว่า “การเมือง” ว่า การเมือง คือ งานที่เกี่ยวกับรัฐหรือแผ่นดิน เช่น วิชาการเมือง ได้แก่ วิชาที่ว่าด้วยรัฐ การจัดส่วนแห่งรัฐและการดำเนินการแห่งรัฐ ส่วนคำว่า “รัฐ” แปลว่า แคว้น เช่น รัฐปาหัง บ้านเมือง เช่น กฎหมายสูงสุดของรัฐ ประเทศ เช่น รัฐวาทิกัน มนุษย์เป็นสัตว์การเมืองที่มีธรรมชาติอยู่ร่วมกันในสังคมขนาดใหญ่ที่เรียกว่าเมืองหรือรัฐ ดังนั้น การกระทำร่วมกันของบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปจึงเป็นการกระทำทางการเมืองการเมืองเป็นเรื่องการแสวงหาความยุติธรรม เพื่อดำรงชีวิตที่ดีงาม และเป็นเรื่องเกี่ยวกับการตัดสินใจ เพื่อที่จะจัดสรรทรัพยากรและเพื่อควบคุมการดำรงชีวิตร่วมกันในสังคมด้วยการกำหนดและปฏิบัติตามข้อบัญญัติ รวมทั้งการยอมรับการใช้อำนาจในสังคม โดยที่มักจะมีผลบังคับ (Sanction) ในรูปแบบของการลงโทษหรือการให้รางวัลอยู่เสมอ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 2)

สรุปความได้ว่า คำว่า “การเมือง” ในนิยามและความหมายตามทัศนะของนักวิชาการ หมายถึง การดูแลจัดการให้มนุษย์อยู่กันอย่างเป็นธรรมและเป็นระเบียบภายใต้การปกครองเดียวกันที่มีความเสมอภาค มีการจัดสรรผลประโยชน์ร่วมกันที่เป็นธรรม และเสมอภาคแก่มนุษย์ทุกคนผู้มีส่วนร่วมในสังคมเดียวกัน

พระพุทธเจ้ากับการเมือง

พระพุทธเจ้าทรงเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองในฐานะผู้ชี้แนะทาง ทำให้บทบาทของพระองค์เหมือนกับเป็นที่ปรึกษาเรื่องธรรมะของแผ่นดินหรือของผู้ปกครอง พระองค์มิได้เข้าไปจัดการเงื่อนไขทางสังคม พระองค์อยู่ในฐานะผู้ชี้ทางเท่านั้น มิได้ทรงกำหนดผลว่าจะสำเร็จเพียงใด เพียงแต่พระองค์เสนอรูปแบบที่ทรงเห็นว่าจะทำให้ประชาชนในรัฐสามารถมีความสุขได้ ส่วนการปฏิบัตินั้นมีใช้ภาระหน้าที่ของพระองค์ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “ตุมเหติ กิจจํ อาตปปี อุกขาตาโร ตถาคตา ความเพียรเป็นกิจที่ท่านทั้งหลายจะต้องทำ (เอง) ตถาคตทั้งหลายเป็นเพียงผู้ชี้ทาง (เท่านั้น)”

พระพุทธองค์ทรงเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมืองทั้งสองระบอบ แต่การเข้าไปเกี่ยวข้องของพระองค์นั้นอย่างทีกล่าแล้วในตอนต้นว่า พระองค์ทรงเข้าไปเกี่ยวข้องในฐานะเป็นครู ทรงเข้าไปในฐานะผู้ดับทุกข์หรือเป็นผู้แก้ปัญหา ฐานะของพระองค์นั้นทรงอยู่เหนือการเมือง ดังนั้น จึงทำให้พระองค์ทรงได้รับการยอมรับและเคารพนับถือจากประชาชนและเจ้าผู้ครองนครรัฐต่าง ๆ อย่างสูงยิ่งจนตลอดพระชนม์ชีพ พุทธกิจด้านการเมืองของพระพุทธองค์นั้น พระองค์มิได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจการภายในของรัฐแต่อย่างใด แต่ทรงเข้าไปช่วยแก้ปัญหาและเสนอแนะหลักในการปกครองที่จะช่วยทำให้รัฐมีความมั่นคงและสามารถปกครองให้ประชาชนมีความสุข อาจกล่าวได้ว่า พระองค์ทรงเข้าไปเสนอแนะหลักรัฐศาสตร์หรือหลักการบริหารการปกครองรัฐตามแนวพุทธรัฐต่าง ๆ ที่พระองค์ทรงเข้าไปเกี่ยวข้องนั้นมีหลายรัฐ

การเมืองของพระพุทธองค์ นอกจากการที่ทรงเข้าไปเกี่ยวข้องกับผู้ครองนครรัฐต่าง ๆ โดยการแนะนำสั่งสอนและเสนอแนะหลักการในการปกครองประเทศแล้ว ยังปรากฏว่าพระองค์ทรงเข้าไปเกี่ยวข้องกับฐานะผู้ไกล่เกลี่ยอีกด้วย คือ ในสมัยที่เสด็จไประงับความขัดแย้งระหว่างกษัตริย์แห่งเมืองศากยะ และเมืองโกลิยะ ซึ่งกำลังจะทำสงครามกัน แต่เมื่อพระองค์เสด็จไปถึง ความคิดที่จะทำสงครามก็เป็นอันยุติ แท้ที่จริงแล้วเมืองทั้งสองนั้นต่างก็เป็นพระญาติของพระพุทธองค์ทั้งสองฝ่าย และทั้งสองเมืองต่างก็มีความสัมพันธ์อันดีสืบเนื่องกันมาตั้งแต่อดีต สาเหตุของการขัดแย้งนั้นเริ่มต้นจากการแก่งแย่งน้ำกันระหว่างประชาชน โดยที่ชาวเมืองทั้งสองต่างก็ตั้งถิ่นฐานอยู่คนละฝั่งของแม่น้ำโรหิณี และได้อาศัยน้ำในแม่น้ำทำการเกษตร ราชวงศ์และประชาชนทั้งสองเมืองต่างก็มีความสามัคคีกลมเกลียวกันดี แต่ต่อมาแม่น้ำในแม่น้ำเกิดมีไม่เพียงพอสำหรับทำเพาะปลูกทั้งสองเมือง ชาวเมืองโกลิยะคนหนึ่งก็เสนอว่าให้ปล่อยน้ำทั้งหมดเข้าในเมืองโกลิยะ ตามคัมภีร์มิได้บอกไว้ว่าชาวโกลิยะเสนอที่จะแบ่งผลผลิตจากการทำไร่ไถนาให้แก่ชาวศากยะเพื่อเป็นการตอบแทนหรือไม่ แต่ตามรูปการน่าจะเป็นอย่างนั้น ฝ่ายชาวเมืองศากยะก็ไม่ยินยอม ต่างฝ่ายต่างก็ตกลงกันไม่ได้ การเจรจาลงขันหมดทางประนีประนอม มีการปะทุอารมณ์จนถึงขั้นลงไม้ลงมือกัน ข้อความในพระไตรปิฎกมีว่า “ครั้นพุดกันมาก ๆ ขึ้นอย่างนี้ กรรมกรคนหนึ่งก็ลุกขึ้นตีเอาคนหนึ่งเข้า แม้คนที่ถูกตีนั้นก็ตีคนอื่น ๆ ต่อไป ต่างฝ่ายต่างตีกันอย่างนี้ ก็เกิดการทะเลาะ กระทบชาติแห่งราชตระกูล”

เมื่อมีการด่าทอกระทบถึงราชตระกูลของกันและกัน การทะเลาะกันของชาวเมืองก็ได้ลุกลามมาถึงข้าราชการและถึงราชวงศ์ของทั้งสองฝ่าย ซึ่งต่างก็มีความหยิ่งและรักศักดิ์ศรีมิชดดิยมานะ ไม่ยอมให้ใครมาดูหมิ่นได้ เมื่อเหตุการณ์มาถึงขั้นนี้ ปัญหาของความขัดแย้งมิได้อยู่ที่เรื่องของน้ำแล้ว แต่เป็นเรื่องของศักดิ์ศรีหรือเรื่องของอัตตา มานะ และทิฐิ ของแต่ละฝ่ายที่ไม่มีใครยอมใคร ต่างก็ต้องการที่จะแสดงกำลังของตนให้ประจักษ์ โดยเตรียมกองทัพเพื่อเตรียมรบไว้พร้อมแล้วทั้งสองฝ่าย พระพุทธองค์ทรงใคร่ครวญว่า ถ้าหากพระองค์ไม่เสด็จไประงับเหตุ ผลเสียก็จะเกิดขึ้นแก่กษัตริย์และประชาชนทั้งสองเมืองอย่างแน่นอน ดังนั้นพระองค์จึงได้เสด็จไปยังสถานที่เกิดเหตุ ทันทิที่พระองค์เสด็จไปถึงพวกเจ้าศากยะและกษัตริย์เมืองโกลิยะต่างก็มีความละอายพระทัย ได้พากันทิ้งอาวุธด้วยความดำริว่า

พระญาติผู้ประเสริฐของพวกเราเสด็จมาแล้ว ชะรอยพระองค์คงจะได้ทรงทราบ bahwa พวกเรากระทำการทะเลาะวิวาทกัน จึงพากันวางอาวุธเสีย ด้วยตกลงพระทัยว่า ก็เมื่อพระศาสดาเสด็จมาแล้ว พวกเราไม่อาจที่จะให้อาวุธตกต้องร่างกายของผู้อื่นได้ พวกชาวเมืองโกลิยะจะฆ่าจะแกงพวกเราเสียก็ตามที่เกิด แม้พวกกษัตริย์ชาวเมืองโกลิยะก็คิดและกระทำการอย่างนั้นเหมือนกัน

เมื่อพระพุทธองค์เสด็จมาถึงก็ตรัสถามกษัตริย์ทั้งสองเมืองว่าทะเลาะกันเรื่องอะไร กษัตริย์ทั้งสองเมืองก็กราบทูลว่าไม่ทราบ แต่เสนาบดีคงทราบ เสนาบดีก็กราบทูลว่าไม่ทราบ แต่อุปราชคงทราบ ต่างก็ขัดทอดกันเรื่อยไปจนถึงทาสและกรรมกร พวกทาสและกรรมกรจึงกราบทูลว่า ทะเลาะกันเรื่องน้ำ (พระสงฆ์กับการเมือง, 2565) พระศาสดาก็ได้ตรัสถามเหล่ากษัตริย์ถึงผลที่จะเกิดขึ้นแก่สังคม และทรงขอให้พวกกษัตริย์พิจารณาให้เห็นถึงสิ่งที่ควรยึดถือให้ถ่องแท้ โดยทรงตรัสถามกษัตริย์เหล่านั้นว่า

“น้ำมีราคาเท่าไร มหาบพิตร?”

“มีราคาน้อย พระเจ้าข้า”

“กษัตริย์ทั้งหลายมีราคาเท่าไร?”

“ขึ้นชื่อว่ากษัตริย์ทั้งหลาย หากามีได้พระเจ้าข้า”

“กิจการที่ท่านทั้งหลายจะทำกษัตริย์ซึ่งหากามีได้ให้ฉิบหาย เพียงเพราะเรื่องน้ำมีประมานน้อยควรแล้วหรือ”

บรรดากษัตริย์เหล่านั้นนั่งเจียบ ลำดับนั้นพระศาสดาตรัสเตือนพระญาติเหล่านั้นแล้วตรัสว่า มหาบพิตร เพราะเหตุไรพวกท่านจึงกระทำการมาถึงปานนี้ เมื่อเราไม่มีอยู่ ในวันนี้แม่น้ำคือโลหิตจกไหลนอง ท่านทั้งหลายทำกรรมไม่สมควรแล้ว ท่านทั้งหลายเป็นผู้มีเวรด้วยเวรห้ำหั่น ท่านทั้งหลายเป็นผู้มีความเดือดร้อนด้วยกิเลสอยู่ เราไม่มีความเดือดร้อนอยู่

กษัตริย์เหล่านั้นทั้งหมดได้สดับพุทธดำรัสเตือนสติและได้สดับพระธรรมเทศนาที่พระพุทธองค์ทรงแสดง ก็บังเกิดความเลื่อมใสและมีความสำนึกผิด ต่างก็ได้ปริกษาหารือกันว่า “ถ้าหากว่าพระศาสดาไม่เสด็จมา พวกเราก็จักฆ่าฟันซึ่งกันและกันจนเลือดไหลนองเป็นแม่น้ำ พวกเราเชื่อได้ว่าชีวิตเพราะอาศัยพระศาสดา”

จากการที่พระพุทธองค์ทรงเข้าไปเกี่ยวข้องหรือแก้ไขข้อพิพาทระหว่างกษัตริย์ทั้งสองเมืองนั้น ทำให้มองเห็นถึงหลักรัฐศาสตร์สำหรับนักปกครองในการแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งได้หลายประการ คือ

1. ทรงรู้จักระยะเวลาที่เหมาะสม ในช่วงระยะเวลาที่พระพุทธองค์เสด็จไปนั้นเหตุการณ์กำลังอยู่ในขั้นวิกฤติ ความรุนแรงกำลังจะปะทุ การที่พระพุทธองค์ทรงเข้าไปมีบทบาททันเวลา ได้ช่วยแก้ไขสถานการณ์ที่เลวร้ายให้กลับคืนสู่สภาพเดิมได้อย่างน่าอัศจรรย์ เพราะมิฉะนั้นแล้วความสัมพันธ์อันดีระหว่างแคว้นศากยะและแคว้นโกลิยะ ซึ่งมีมาหลายชั่วอายุคนก็จะสิ้นสุดลงทันที และจะก่อให้เกิดความพิวาศแก่บ้านเมือง ความเดือดร้อนแก่ประชาชนทั้งสองฝ่ายที่จะต้องพากันบาดเจ็บล้มตายจากการทำสงครามอย่างแน่นอน

2. ความเป็นผู้ทรงธรรม จะเห็นได้ว่าทันทีที่บรรดากษัตริย์ทั้งสองเมืองทอดพระเนตรเห็นพระพุทธองค์ ต่างก็ทิ้งอาวุธและล้มเลิกความคิดที่จะทำสงครามกันทันที ทั้งนี้เป็นเพราะว่ามีความเคารพในพระพุทธองค์ แม้บรรดากษัตริย์เหล่านั้นจะมีกำลังกองทัพอันยิ่งใหญ่ แต่พระพุทธองค์กลับมีอำนาจมากกว่า อำนาจนั้นก็คือธรรมะ

3. ความเป็นกลาง พระพุทธองค์นั้นทรงเป็นชาวศากยะ ซึ่งมาระงับข้อขัดแย้งระหว่างชาวศากยะและชาวโกลิยะ แต่กลับไม่มีผู้ใดคลางแคลงใจในความเป็นกลางของพระองค์ เพราะพระองค์นั้นทรงมีฐานะที่อยู่เหนือการเมือง การที่พระองค์ทรงเข้ามาเกี่ยวข้องในฐานะผู้ไกล่เกลี่ยนั้น พระองค์มิได้ถือว่าเป็นชาวศากยะหรือชาวโกลิยะ แต่ด้วยทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อสัตว์โลกเสมอเหมือนกัน ซึ่งพระคุณสมบัติข้อนี้จำเป็นอย่างมากสำหรับนักปกครองที่จะทำหน้าที่ในการไกล่เกลี่ย หรือระงับข้อขัดแย้งภายในองค์กร

4. ไม่ทรงทำให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายผิดทั้ง ๆ ที่พระพุทธองค์ทรงทราบว่า สาเหตุของการขัดแย้งที่แท้จริงนั้น เป็นเรื่องของการยึดถือในเรื่องของอัตตา มานะ และทิฐิ ที่ต่างฝ่ายต่างไม่ยอมให้ใครมาดูหมิ่น

ราชวงศ์ แต่พระองค์ไม่ทรงยกประเด็นนี้ขึ้นมาตราสาร เพราะจะทำให้กษัตริย์เหล่านั้นเสียพระพักตร์ แต่พระองค์ทรงนำเอาความขัดแย้งนั้นมาเป็นอุปกรณในการสอนธรรมะ ทรงให้บรรดากษัตริย์เหล่านั้นรู้ถึงผลเสียของการวิวาทบาดหมางโดยไม่ทำให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายผิด แต่ทรงตั้งคำถามที่จะให้บรรดากษัตริย์เหล่านั้นรู้ถึงผลเสียของการทะเลาะวิวาทด้วยตัวเอง ทรงเตือนสติมากกว่าที่จะเป็นการตัดสินว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายผิด

สอดคล้องกับแนวคิดด้านการเมืองของพุทธทาสภิกขุ ที่ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “ธรรมะกับการเมือง” ว่า การเมืองคือธรรมะ เพราะคำว่า “การเมือง” มีความหมายอยู่ที่ว่า “เป็นการจัด การทำให้สังคมหรือโลกนี้อยู่กันเป็นผาสุกโดยไม่ต้องฆ่าฟันกัน เป็นระบบหนึ่งในระบบการปฏิบัติธรรมชนิดหนึ่งของมนุษย์ทีเดียว ไม่ใช่จะไปเล่นการเมืองบ้า ๆ บอ ๆ กับเขา แต่เราต้องการจะรู้และจะช่วยให้สิ่งๆ ที่เรียกว่าการเมืองนี้มันสำเร็จประโยชน์แก่มนุษย์ ถ้าการเมืองไม่ถูกต้องแล้ว เห็นจะยากที่พุทธศาสนาหรือพุทธบริษัทจะดำรงอยู่ได้ เพราะว่าอาศัยซึ่งกันและกัน การเมืองที่มีอยู่ 2 รูปแบบ คือประกอบไปด้วยธรรม และไม่ประกอบไปด้วยธรรม มนุษย์ย่อมต้องการการเมืองที่ประกอบไปด้วยธรรม แต่มันทำไม่ได้ เพราะว่าคนแทบทั้งโลกก็ว่าได้ต้องการการเมืองชนิดสกปรก เพื่อใช้แสวงหาประโยชน์ของเขานั่นเอง พวกที่นิยมการเมือง เพื่อเป็นเครื่องมือแสวงหาประโยชน์แล้ว มันก็จะเกลียดธรรมะ” (พุทธทาสภิกขุ, 2549)

พระพุทธเจ้ากับการปกครอง

พระพุทธเจ้าทรงไว้วางพระหัตถ์ในพระภิกษุสงฆ์ มอบอำนาจในการบริหารการปกครองพระพุทธศาสนาแก่พระสงฆ์ อำนาจหน้าที่ที่มาน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับจำนวน เพื่อความรอบคอบในการตัดสินใจรับผิดชอบร่วมกัน พระภิกษุสงฆ์จะพำนักอยู่ ณ สถานที่ใด ไกลหรือใกล้ก็มีสิทธิขาด มีอำนาจหน้าที่ในการร่วมบริหารจัดการปกครองหมู่คณะด้วยกันทั้งนั้น หากภิกษุรูปใดไม่เข้าร่วมในสังฆกรรมที่เป็นกิจของสงฆ์ในที่ที่ตนพำนักในที่นั้น ๆ แล้วต้องอาบัติทุกกฏ ชื่อว่า ล่วงละเมิดพระวินัย ไม่เอื้อเฟื้อในกิจการของสงฆ์ การบริหารไม่ผูกขาดเฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ผู้บริหารรับผิดชอบประชากรและองค์กร ประชากรก็รับผิดชอบต่อผู้บริหารและองค์กร อำนาจการปกครองเป็นของภิกษุสงฆ์ โดยภิกษุสงฆ์ดำเนินการ เพื่อประโยชน์ของภิกษุสงฆ์ ไม่กีดกันภิกษุรูปใดรูปหนึ่งในการมีส่วนร่วมในการปกครอง เชื่อมั่นในความดีของพระภิกษุสงฆ์ว่า สามารถปกครองตนเองและหมู่คณะได้ ตามหลักการของสาราณียธรรม 6 ประการและหลักอภิธานียธรรม 7 ประการ เป็นต้น

รูปแบบการปกครองสมัยพุทธกาล

ประเทศอินเดียในยุคพุทธกาลสามารถแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนกลางหรือเขตชั้นใน เรียกว่า “มัชฌิมประเทศ” และส่วนรอบนอกหรือหัวเมืองชายแดน เรียกว่า “ปัจฉิมประเทศ” มัชฌิมประเทศเป็นเขตที่มีประชาชนอาศัยอยู่มาก มีความเจริญเป็นศูนย์กลางธุรกิจการค้าและการศึกษา มีนักปราชญ์ราชบัณฑิตมาก แบ่งการปกครองออกเป็น 16 แคว้นใหญ่ๆ คือ อังคะ มคธ กาสี โกศล วัชชี มัลละ เจติ วังสะ กุรุ ปัญจาละ

มังละ สุรเสนะ อัสดกะ อวันตี คันธาระ และกัมโพชะและมีแคว้นเล็กอีก ๕ แคว้น คือ สักกะ โกลิยะ ภัคคะ วิเทหะ และอังคตตราปะ รวมเป็น 21 แคว้น

ในเรื่องรูปแบบการปกครองในสมัยพุทธกาลนั้นมีรูปแบบการปกครองที่สำคัญอยู่จำนวน 3 รูปแบบคือ ซึ่งมีนัยดังนี้ คือ

1. แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Monarchical State) คือรัฐที่ให้อำนาจสิทธิขาดในการปกครองบ้านเมืองขึ้นอยู่กับกษัตริย์โดยตรง แต่อาจทรงมอบหมายอำนาจให้กับพระบรมวงศานุวงศ์ หรือบุโรหิต ข้าราชการบริหารไปปฏิบัติแทนได้ ประมุขของรัฐ เรียกว่า ราชา รัฐที่ปกครองในระบบนี้มีความเจริญรุ่งเรืองในแคว้นมคธ โกลล อวันตี และวังสะ การสืบทอดอำนาจมักจะสืบทอดโดยสายเลือด เช่น จากพ่อไปสู่ลูก หรือหลาน

ลักษณะการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์หรือแบบราชาธิปไตย เป็นลักษณะการปกครองที่เด่นชัดของสังคมอินเดียโบราณ เพราะมีพระมหากษัตริย์มีอำนาจในการปกครอง ตำแหน่งที่ลดหลั่นลงมาก็คือ บุโรหิต เสนาบดี แต่ส่วนย่อยมีสภาการปกครองจากจุดย่อย คือ คาม นิคม ชนบทระดับชนบทยังมีหัวหน้าทำนองเจ้าประเทศราชปกครองอีกด้วย รัฐที่ปกครองแบบราชาธิปไตย เช่น รัฐมคธ รัฐวังสะ รัฐอวันตี เป็นต้น

2. แบบสามัคคีธรรม (Republic State) หรือประชาธิปไตย คือรัฐที่มีอำนาจสิทธิขาดในการปกครองมิได้อยู่ที่ประมุขของรัฐแต่เพียงผู้เดียว จะมีสภาหรือสังฆะ เป็นผู้กำหนดนโยบายและมีอำนาจตัดสินใจเกี่ยวกับกิจการบ้านเมือง สภาจะทำหน้าที่เลือกสมาชิกมาเป็นหัวหน้าฝ่ายบริหารเรียกว่า ราชา เช่น วัชชีมัลละ สักกะ เป็นต้น เป็นการรวมกันของหลาย ๆ รัฐแล้วเลือกผู้นำเข้ามาบริหารจัดการ ซึ่งเทียบเท่ากับระบอบประชาธิปไตยในปัจจุบัน กล่าวคือการปกครอง การกำหนดนโยบาย การออกกฎหมาย การตัดสินใจปัญหาต่าง ๆ ผู้ปกครองจะกระทำโดยมีการปรึกษาหารือกันก่อนมีการถือเสียงส่วนมากในการตัดสินใจ

การปกครองแบบสามัคคีธรรม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า แบบสาธารณรัฐ ซึ่งแบบสาธารณรัฐนี้ยังแยกออกเป็น 2 แบบคือ แบบสาธารณรัฐเฉพาะตัว เป็นรัฐ ๆ ไป เป็นการปกครองแบบสภาของตระกูลนั้น ๆ โดยมีประธานสภาเป็นกษัตริย์เช่นเดียวกัน และแบบสมาพันธ์รัฐ คือ รัฐอิสระหลาย ๆ รัฐมารวมกัน มีการสับเปลี่ยนกันเป็นพระราชาของสาธารณรัฐ โดยมีการกำหนดอายุของพระราชา การปกครองแบบสาธารณรัฐ เช่น รัฐวัชชี รัฐมัลละ เป็นต้น

ในดินแดนที่ปกครองแบบสหพันธรัฐ จำเป็นจะต้องอาศัยความร่วมมือ ความสามัคคีของรัฐเป็นสิ่งสำคัญในการปกครองการบริหาร ภาระหน้าที่ของรัฐมักจะมีตัวแทนจากเผ่าต่าง ๆ มาร่วมประชุมกัน ในที่ประชุมจะเลือกตัวแทนคนหนึ่งขึ้นมาเป็นประธาน เรียกว่า ราชา (Raja) ซึ่งน่าจะมีความหมายในทำนองหัวหน้าที่ประชุมมากกว่าเป็นกษัตริย์ ตำแหน่งนี้มีได้เป็นตำแหน่งที่ได้โดยการสืบทอดโดยโลหิต สมาชิกของที่ประชุมคนอื่น ๆ ส่วนใหญ่จะอยู่ในวาระกษัตริย์

3. แบบจักรวรรดินิยม (Imperialism) คือรัฐที่มีแสนยานุภาพมาก มีอำนาจเหนือรัฐอื่น ๆ ผู้ปกครองจะใช้คำว่า มหาราชา หรือพระเจ้าจักรพรรดิรูปแบบทางการเมืองการปกครองในสมัยพุทธกาลนั้นไม่แน่นอน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเมืองหรือนครรัฐนั้น ๆ เช่น บ้านชาณุมัต ซึ่งปกครองในรูปแบบพิเศษที่พระราชามอบให้เป็น

รางวัล หรือพรหมไทย หรือในกรณีที่พวกพราหมณ์ปกครองเมือง เช่น กรุงเวฏฐทีปกะ ซึ่งปรากฏตอนที่ยกทัพเพื่อมาชิงพระบรมสารีริกธาตุ เป็น 1 ใน 8 เมืองที่ได้รับการแบ่งปันซึ่งปกติจะเป็นหน้าที่ของสถาบันกษัตริย์ และในการปกครองสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนมีความเหลื่อมล้ำสูงต่ำต่างกัน ลักษณะทางการเมืองการปกครองจึงขาดเอกภาพมีการแบ่งรัฐใหญ่ รัฐเล็กกระจายกันออกไป รัฐเหล่านี้ปกครองโดยราชา ซึ่งได้อำนาจมาโดยการสืบทอดกันมา โดยการอาศัยการคัดเลือกจากนักรบบ้าง (พระครูโสภณปริยัติสุธี, 2550)

การปกครองของคณะสงฆ์ในช่วงต้นพุทธกาล มีลักษณะการปกครองแบบธรรมชาติเหมือนพ่อแม่ปกครองดูแลลูก เนื่องจากพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ปกครองด้วยพระองค์เอง ด้วยความที่พระองค์ทรงเป็นพระบรมศาสดาผู้ทรงให้กำเนิดสาวกผู้เป็นสมาชิกของคณะสงฆ์ แม้จะมีพระสงฆ์สาวกซึ่งเป็นพระอรหันต์จาริกออกไปเผยแผ่พระสัทธรรมยังสถานที่ต่าง ๆ ในชมพูทวีปแล้ว แต่เมื่อมีกิจกรรมอันจำเป็นหรือมีปัญหาสำคัญใด ๆ เกิดขึ้นและอาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อสังคม คณะสงฆ์หรือพระสงฆ์สาวกเองในสถานที่ที่จาริกไปนั้น ไม่ว่าจะอยู่ในสถานที่ที่ห่างไกลเพียงใดก็ตามพระสงฆ์สาวกเหล่านั้นก็ต้องเดินทางกลับมาเฝ้าพระพุทธเจ้า เพื่อกราบทูลให้ทรงทราบถึงปัญหาและให้ทรงตัดสินพระทัยเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ หรือแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น แม้บางสถานที่จะมีพระสงฆ์สาวกผู้ใหญ่คอยดูแลตัดสินใจอยู่แล้ว แต่การตัดสินใจในเรื่องสำคัญก็ยังคงต้องขึ้นตรงต่อพระพุทธเจ้าอยู่นั่นเอง (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2541) จึงกล่าวได้ว่าพระองค์ทรงเป็นศูนย์กลางการปกครองและมีอำนาจสิทธิ์ขาดในการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ตลอดจนการชี้แนะแนวทางในการดำเนินกิจกรรมทุกอย่างของคณะสงฆ์ (อิทธิเทพ ฬาทำ, 2551)

จากการที่พระพุทธเจ้าทรงเป็นศูนย์กลางของการปกครองดังกล่าว พระองค์จึงทรงเป็นผู้ปกครอง เช่นเดียวกับพระราชาที่ปกครองประชาชนในสังคมทางการเมือง แต่ทรงเป็นผู้ปกครองในสังคมสงฆ์เท่านั้น ในฐานะที่ทรงเป็นผู้ค้นพบและเผยแผ่พระสัทธรรมออกไปจนมีพระสงฆ์สาวกจำนวนมากมาย จึงทรงสามารถตัดสินพระทัยในการปกครองการบริหารคณะสงฆ์ การสอบสวนลงโทษภิกษุผู้กระทำความผิด และการบัญญัติสิกขาบทหรือการกำหนดวางระเบียบแบบแผนกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เพื่อให้พระสงฆ์สาวกปฏิบัติให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน เพื่อประโยชน์และความสงบสุขของสังคมสงฆ์โดยอาศัยอำนาจแห่งธรรมที่พระองค์ทรงค้นพบนั่นเอง ซึ่งเป็นเป้าหมายและเป็นหลักในการดำเนินนโยบายหรือตัดสินพระทัยในเรื่องต่าง ๆ ในการเป็นผู้ปกครองคณะสงฆ์ด้วยพระองค์เองพระพุทธเจ้าจึงทรงเป็นธรรมราชา คือเป็นพระราชาโดยธรรม หรือเป็นพระราชาแห่งธรรม (พระราชมุนี (ประยูร ปยุตโต), 2526) อย่างไรก็ตาม แม้ว่ารูปแบบการปกครองของคณะสงฆ์จะมีรูปแบบเฉพาะตน แต่ใช้ว่าการปกครองคณะสงฆ์จะเป็นอิสระจากรัฐเสียทีเดียว เนื่องจากพระพุทธเจ้าทรงเปิดช่องให้รัฐสามารถเข้ามาเกี่ยวข้องกับการปกครองของคณะสงฆ์ได้บ้างในบางกรณีดังเช่นกรณีพระเจ้าพิมพิสารแห่งแคว้นมคธมีพระราชประสงค์จะทรงให้ภิกษุทั้งหลายเลื่อนวันเข้าพรรษาออกไป เหล่าภิกษุจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลให้พระพุทธเจ้าทรงทราบ และพระองค์ก็ตรัสอนุญาตไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้คล้อยตามพระราชา”

จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงเข้าใจความเป็นจริงทางการเมืองอย่างยิ่ง โดยทรงเห็นความไร้สาระของการพยายามหาระบบที่ถาวร ระบบที่พบกันในสังคมสมัยพุทธกาลไม่อาจใช้ได้ ในสังคมปัจจุบัน ปัญหาที่พุดกัน ในสมัยพุทธกาลก็ไม่ใช่ปัญหาเดียวกับที่พุดกันในปัจจุบัน หากจะทรงนำระบบในปัจจุบันไปสอนคนอื่นเดี๋ยวก็นกลายเป็นการสอนสิ่งที่ไม่จริง หากจะทรงยืนยันระบบที่เป็นอยู่ในขณะนั้นว่าจริง เมื่อเวลาผ่านไปก็กลายเป็นสิ่งไม่จริง กลายเป็นอดีต ทางที่เป็นจริงได้มากที่สุดและเกิดประโยชน์ได้มากที่สุดก็คือปรับระบบแต่ละระบบตามสภาพพื้นฐาน ซึ่งก็เป็นสิ่งชั่วคราว ถ้าสภาพเปลี่ยนไปส่วนที่ปรับและวิธีที่ปรับก็ต้องเปลี่ยนไปอีก ความจริงธรรมชาติบังคับอยู่เช่นนี้ และพระพุทธเจ้าก็ทรงเข้าใจความจริงดังกล่าวยิ่งกว่าผู้ใด เหตุนี้จึงไม่ทรงสอนสิ่งที่นักรัฐศาสตร์ได้ถามหากันมารุ่นแล้วรุ่นเล่า เพราะคำถามนั้นไม่มีสาระและแย้งตัวเอง ความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และเหตุการณ์ทางการเมืองที่ทำนายไม่ได้หรืออธิบายไม่ได้ย่อมเป็นหลักฐานที่ชัดเจนอยู่แล้ว พระพุทธเจ้าทรงเข้าใจถึงธรรมชาติ สังคม และมนุษย์ และทรงเห็นว่าเรื่องที่จะพุดจะทำนายได้ใกล้เคียงที่สุดก็คือเรื่องที่เป็นปัจจุบัน จึงทรงสอนเรื่องปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นการทำความดีตามหลักศีลธรรมหรือสังคมที่ดีในแง่การเมืองก็ตาม (ปริชา ช่างขวัญยืน, 2538)

แนวคิดหลักที่เกี่ยวข้องกับการเมืองสมัยพุทธกาล

หลักการด้านการบริหารการปกครอง

จากหลักฐานในพระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าทรงมองว่ารัฐหรือแคว้นที่มีการปกครองแบบสามัคคีธรรมสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง แข็งแกร่ง และสามารถต้านทานการรุกรานจากแคว้นอื่น ๆ ได้ โดยเฉพาะการรุกรานจากแคว้นที่ปกครองด้วยรูปแบบราชาธิปไตย ก็เพราะแคว้นที่ปกครองด้วยรูปแบบสามัคคีธรรมนี้ยึดหลักการด้านการบริหารแบบร่วมกันรับผิดชอบที่จะช่วยป้องกันความเสื่อมซึ่งเรียกว่า “อบริหานิยธรรม” คือธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม ซึ่งชาวพุทธในสังคมไทยมักเรียกกันว่า “สามัคคีธรรม” นั่นเอง

พระพุทธเจ้าทรงมีอุดมคติหรือหลักการที่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของระบอบประชาธิปไตย แต่มีข้อบกพร่องของระบบการเมืองประชาธิปไตยคือ การมุ่งเน้นประโยชน์ของเอกชนให้เสรีภาพแก่ประชาชนตามใจกิเลสของตนมากเกินไป จนทำให้ต่างคนต่างแย่งผลประโยชน์กันมากกว่าที่จะทำเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ระบอบประชาธิปไตยจะเป็นระบอบการเมืองที่ดีที่สุดก็ต่อเมื่อมีธรรมมากำกับ ซึ่งเรียกว่า “ธัมมิกประชาธิปไตย” ยังเห็นว่าถ้าไม่ประกอบด้วยธรรมแล้ว จะเป็นระบบที่เลวร้ายที่สุดยิ่งกว่าระบบใด เนื่องจากหลักการด้านการบริหารดังกล่าวนำไปสู่เป้าหมายก็คือความสามัคคีของผู้คนในแคว้นหรือรัฐ มีทั้งหมด 7 ประการด้วยกัน ดังนี้

1. หมั่นประชุมกันเนื่องนิത്യ พบปะปรึกษาหารือกิจการงาน (ที่พึงรับผิดชอบตามระดับของตน) โดยสม่ำเสมอ
2. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจทั้งหลายที่พึงทำร่วมกัน

3. ไม่ถืออำนาจใครต่อความสะกดก บัญญัติวางข้อกำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ อันมิได้ตกลงบัญญัติวางไว้ และไม่เหยียบย่ำล้มล้างสิ่งที่ตกลงวางบัญญัติกันไว้แล้ว ถือปฏิบัติมั่นอยู่ในบทบัญญัติใหญ่ที่วางไว้เป็นธรรมเนียม

4. ท่านผู้ใดเป็นผู้ใหญ่มีประสบการณ์ยาวนาน ให้เกียรติเคารพนับถือท่านเหล่านั้น มองเห็นความสำคัญแห่งถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันพึงรับฟัง

5. ให้เกียรติและคุ้มครองกุลสตรี มิให้มีการข่มเหงรังแก

6. เคารพบูชาสักการะเจดีย์ ปูนียสถาน อนุสาวรีย์ประจำชาติ อันเป็นเครื่องเตือนความทรงจำ รั้งให้ทำดี และเป็นที่ยอมรับของหมู่ชน ไม่ละเลย พิธีเคารพบูชาอันพึงทำต่ออนุสรณ์สถานเหล่านั้นตามประเพณี

7. จัดการให้ความอารักขา บำรุง คุ้มครอง อันชอบธรรม แก่บรรพชิตผู้ทรงศีลทรงธรรมบริสุทธิ ซึ่งเป็นหลักใจและเป็นตัวอย่างทางศีลธรรมของประชาชน เต็มใจต้อนรับและหวังให้ท่านอยู่โดยผาสุก (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), 2538)

การปกครองโดยธรรมหรือการใช้อำนาจธรรมนั้นต้องอาศัยผู้มีธรรมประจำตัว มีจิตใจและเจตนาที่จะปกครองโดยธรรม ไม่เอนเอียงไปตามอคติต่าง ๆ ระบอบการเมืองการปกครองที่ดี จะได้ตามอุดมคติต้องได้คนตามอุดมคติ เช่น ราชาธิปไตยหรือเผด็จการต้องได้ผู้ปกครองที่ดี ใช้อำนาจอย่างเป็นธรรม ระบอบแต่ละระบอบดีทั้งนั้น ถ้าคนในระบอบนั้นดี นอกจากนั้นแล้วรัฐที่ดียังต้องส่งเสริมความดีให้เกิดขึ้นด้วย ความดีงามของประชาชนจึงเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญของรัฐ และความดีงามที่ว่านี้ในขั้นสูงสุดก็คือ การเข้าถึงโลกุตตรธรรม เศรษฐกิจดีจึงยังไม่ใช่มุ่งหมายสุดท้ายของรัฐ (ปริชา ช่างขวัญยืน, 2538)

กล่าวโดยสรุป จากหลักการปกครองในพระไตรปิฎกดังที่กล่าวมา ไม่ว่าจะเป็นการปกครองด้วยรูปแบบใดก็ตาม ผู้ปกครองต้องมีธรรมนั่นเองเป็นหลักการในการปกครอง ทั้งในด้านการปฏิบัติตนและในด้านการปกครอง หากขาดหลักการคือธรรมเสียแล้ว ก็ยากนักที่ผู้ปกครองจะดำเนินการปกครองให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและประสบความสำเร็จ

สรุป

คำสอนของพระพุทธเจ้ามิได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อจะสร้างสถาบันทางการเมืองแบบใหม่และมีใช้เพื่อสถาปนาโครงสร้างทางการเมืองใด ๆ ขึ้นมา แต่มีจุดมุ่งหมายเพื่อหาทางแก้ปัญหาของสังคมโดยทำการปฏิรูปบุคคลที่ประกอบเป็นสังคมและโดยการให้คำแนะนำหลักการทั่วไปบางอย่างที่จะช่วยให้สังคมนำมาใช้ เพื่อมนุษยธรรมอันยิ่งใหญ่ เพื่อปรับปรุงสวัสดิภาพของสมาชิกของสังคม และเพื่อแบ่งปันทรัพยากรให้เป็นไปอย่างยุติธรรม ในการที่ระบบการเมืองจะสร้างเสริมความสุขและความปลอดภัยให้แก่ประชาชน เพราะว่าไม่มีระบบการเมืองใดที่แม้ว่าจะมีอุดมการณ์อันสูงส่งขนาดไหนจะสามารถสร้างสันติสุขขึ้นมาได้ครบเท่าที่ประชาชนในระบอบการเมืองนั้นยังถูกครอบงำด้วยความโลภ ความโกรธและความหลงอยู่ นอกจากนั้นแล้ว ไม่ว่าระบบการเมืองใดจะถูกนำมาใช้ ก็จะมีองค์ประกอบทั่วไปบางอย่างที่สมาชิกของสังคมนั้น ๆ จะยังต้องประสบอยู่

ต่อไป คือ ผลของกรรมดีและกรรมชั่ว การขาดความพึงพอใจอย่างแท้จริง หรือความสุขถาวรในโลกซึ่งมีลักษณะประจำ 3 อย่าง คือ ทุกข์ (ความไม่สมใจอยาก) อนิจจัง (ความไม่เที่ยง) และอนัตตา (ความไม่มีตัวตน)

บรรณานุกรม

- ชลทิศ ธีระฐิติ. (2551). *การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์*. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน. (2538). *ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรตร ธีระมโน). (2550). *ทฤษฎีรัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก* (พิมพ์ครั้งที่ 2). พิมพ์
ลักษณะหอวัฒนธรรมนิทัศน์วัดศรีโคมคำ.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). (2538). *ธรรมานุชีวิต: พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม*. มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2547). *จาริกบุญ-จาริกธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 12). บริษัทพิมพ์สวายจำกัด.
- พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2526). *พุทธศาสนากับสังคมไทย*. มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พุทธทาสภิกขุ. (2549). *ธรรมะกับการเมือง* (พิมพ์ครั้งที่ 3). สำนักพิมพ์สุขภาพใจ.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- วีระชัย ยศโสธร. (2565). การเมืองการปกครองในแนวพระพุทธศาสนา. *วารสารวิชาการธรรมทรรศน์*, 22(1).
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2535). *พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา ไทย-อังกฤษ อังกฤษ-ไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 6). โรง
พิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์.
- เสถียร โพธิ์นันทะ. (2541). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา* (พิมพ์ครั้งที่ 3). มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- อติเทพ ผาทำ. (2551). กำเนิดและพัฒนาการรูปแบบการปกครองแบบสังฆาธิปไตยของคณะสงฆ์สมัย
พุทธกาล. *บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*, 4(2).